

21. Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції / [Ю.П. Битяк, О.Г. Данильян, В.А. Колесник, З.Д. Чуйко та ін.]. – К. : Право, 2010 – 384 с.;
22. Александрова Н.В. Развитие публичного права в Украине / Н.В. Александрова, І.Б. Каліушко. – К. : Конус-Ю, 2009. – 584 с.
23. Троицкий В.С. Делегированное законотворчество: теория и практика : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / В.С. Троицкий. – М., 2005. – 20 с.
24. Борденюк В.І. Місцеве самоврядування і деякі проблеми децентралізації влади / В.І. Борденюк // Вдосконалення законодавства України в сучасних умовах. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – Вип. 1. – С. 28–35.

ЄРМОЛЕНКО Д. О.,

доктор юридичних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи
та допрофесійної підготовки
(Класичний приватний університет)

УДК 340.132.1

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню проблем практичної реалізації правового виховання молоді в сучасній Україні. Проаналізовано думки науковців і практичних працівників щодо недоліків сучасного правового виховання молоді. Проведено анкетування 816 осіб віком від 14 до 35 років Запорізького, Кіровоградського, Херсонського та Чернігівського регіонів. Зроблено узагальнені висновки щодо найбільш суттєвих проблем правового виховання молоді в Україні.

Ключові слова: *правове виховання, молодь, правосвідомість молоді, практичні проблеми правового виховання молоді.*

Статья посвящена исследованию проблем практической реализации правового воспитания молодежи в современной Украине. Проанализированы точки зрения ученых и практических работников по поводу недостатков современного правового воспитания молодежи. Проведено анкетирование 816 лиц в возрасте от 14 до 35 лет в Запорожском, Кировоградском, Херсонском и Черниговском регионах. Сделаны обобщающие выводы относительно наиболее существенных проблем правового воспитания молодежи в Украине.

Ключевые слова: *правовое воспитание, молодежь, правосознание молодежи, практические проблемы правового воспитания молодежи.*

The article is devoted to the problems of practical implementation of the legal education of youth in modern Ukraine. Analyzed the views of scientists and practitioners about the shortcomings of contemporary legal education of youth. A survey of 816 people aged 14 to 35 years of Zaporozhye, Kirovograd, Kherson and Chernihiv regions. Made general conclusions on the most significant problems of legal education of youth in Ukraine.

Key words: *legal education, youth, young legal minds, practical problems of legal education of youth.*

Вступ. У сучасних умовах не можна не приділити увагу проблемам практичної реалізації правового виховання молоді в Україні. Численні соціологічні дослідження рівня правосвідомості молоді, які були проведені в різний час і в різних регіонах України, свідчать про низьку ефективність як усієї наявної системи правового виховання молоді, так і окремих її форм. Так, наприклад, О.В. Лук'яненко, який досліджував проблеми правового виховання в м. Комсомольськ (Полтавщина) протягом 2005–2008 рр., вважає, що «ефективність програми правової освіти у школах України, що базується на «Програмі для середньої загальноосвітньої школи «Основи правознавства (9-й клас)», рекомендованій МОН України, може бути оцінена на 5 балів за десятибальною шкалою» [1, с. 103].

Аналогічну точку зору висловлює А.А. Кутиркін, котрий наголошує на недосконалості програми загальноосвітніх шкіл (гімназій, ліцеїв) у тих пунктах, що стосуються вивчення учнями правознавства. Курсу «Основи правознавства», який вивчається в дев'ятому класі, а також курсів «Практичне право» і «Права людини», що вивчаються далеко не в усіх школах, замало для формування та постійного активного розвитку правової свідомості молоді [2, с. 113].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем практичної реалізації правового виховання молоді в сучасній Україні. Для реалізації вказаної мети було проаналізовано думки науковців і практичних працівників щодо недоліків сучасного правового виховання молоді, зроблено узагальнені висновки щодо найбільш суттєвих проблем правового виховання молоді в Україні.

Емпіричною базою статті є результати анкетування 816 осіб віком від 14 до 35 років Запорізького, Кіровоградського, Херсонського й Чернігівського регіонів (серед яких учні старших класів, студенти вишів як юридичної, так і неюридичних спеціальностей, працівники промислових підприємств).

Результати дослідження. Саме шкільне правове навчання вважають більшість дослідників «найбільш слабким місцем» правового виховання молоді в сучасному суспільстві. Так, Т.Ю. Смолова виділяє такі проблеми: недоліки науково-теоретичних підходів процесу організації правового навчання, що є наслідком різноманіття форм і методів подавання матеріалу, це само по собі непогано, але проблемою є велика кількість курсів, підручників, посібників, які впроваджуються у школах без належної експериментальної перевірки та наукового обґрунтування; відсутність стабільних навчальних курсів із правової освіти; недоліки організації відповідної підготовки педагогів; відсутність єдиних вимог правового навчання; невідповідність низки навчальних курсів віковим особливостям учнів, що призводить до недостатньої мотивації навчання; відсутність «наскрізних» проблем, правових ідей, на основі яких можлива наступність правових курсів і розвиток особистісних правових орієнтирів; нерозробленість внутрішньодисциплінарних зв'язків у правових курсах, а також міждисциплінарних знань у гуманітарному циклі [3, с. 148–149].

Зазначені недоліки шкільного правового навчання строюють проблеми для подальшого правового виховання (передусім правової освіти молоді). Випускники шкіл, вступивши до вишу на неюридичну спеціальність, починають вивчати дисципліну «Правознавство» («Право», «Основи правознавства»), програма якої складена з урахуванням того, що вони вже вивчали «Основи правознавства» у школі та засвоїли основні положення цього курсу. Проте з власного досвіду й досвіду своїх колег із викладання таких дисциплін можемо відзначити, що насправді випускник школи не володіє не лише певною сумою правових знань, а й іншими здібностями, такими як «критичне» мислення, уміння діяти в реальних соціальних умовах, будувати власну життєву траєкторію, а також не має досвіду самостійної діяльності. Тобто, обмежений обсяг навчальних годин на вивчення основ правознавства дає негативний кінцевий результат після закінчення школи й створює серйозну проблему для багатьох студентів вишу під час обов'язкового вивчення правових дисциплін.

У практичній реалізації правового виховання студентської молоді О.С. Дьоміна виділяє такі основні недоліки: недостатнє науково-практичне насичення правової освіти, відсутність тісного взаємозв'язку між її основними етапами та ланками, недостатня правова інформованість, слабкий зв'язок освіти із суспільною практикою, невміння деяких

викладачів сформувавши в студентів усвідомлення необхідності правового самовиховання [4, с. 14].

Дослідження рівня обізнаності молоді щодо прав людини та громадянина, можливостей їх реалізації й захисту, які у 2009 р. Т.В. Бачинський проводив у м. Львові, виявили низку проблем правового виховання молоді. Зокрема, на думку дослідника, причинами розбіжності ціннісних уявлень про право можуть бути такі: 1) відставання норм закону від змісту в моралі, економіці й політиці; 2) незбіг уявлень молоді та офіційного державного оцінювання різноманітних благ унаслідок нижчого рівня свідомості молоді, що відрізняється від тих цінностей, на які орієнтується законодавець. Для вирішення зазначених проблем, на думку Т.В. Бачинського, у першому випадку необхідно вжити заходів на законодавчому рівні, у другому – ужити заходів щодо підвищення рівня оцінювання права серед молоді [5, с. 7].

Дослідниця суб'єктивних та об'єктивних факторів правового виховання молоді Я.В. Сандул пропонує власний перелік причин проблем правового виховання молоді в сучасному суспільстві.

По-перше, постсоціалістичний шлях розвитку України та інших пострадянських держав. На думку авторки, «простий перехід» від «соціалістичного минулого» до «буржуазного права» неможливий. А тому правове виховання молоді, яке безпосередньо пов'язане із соціальною ситуацією, з етапом розвитку суспільства, на сьогодні не можна вважати усталеною, системною й ефективною частиною загальновиховної роботи.

По-друге, особливістю сучасного процесу правового виховання молоді, зазначає Я.В. Сандул, є те, що він здійснюється в умовах «дезорганізації перехідного суспільства». У таких умовах, уважає дослідниця, не достатньо уваги приділяється узагальненню позитивного досвіду роботи правоохоронних органів.

По-третє, ефективність правового виховання молоді, на думку Я.В. Сандул, недостатня через те, що інститути соціалізації (сім'я, школа, засоби масової інформації (далі – ЗМІ), армія, громадські об'єднання тощо) розрізнені, виступають як конкуруючі або зовсім не пов'язані між собою елементи виховання, до того ж перебувають у нерівних умовах для поширення свого впливу [6, с. 255].

Про «труднощі реалізації теорії правового виховання на практиці» говорить І.О. Кригіна. Серед них вона виділяє такі: по-перше, суперечності у змісті правового життя (з одного боку, намагання відповідати міжнародним стандартам у правовому забезпеченні соціально-політичної сфери, а з іншого – не завжди ідеальний стан національної правової системи); по-друге, загострення проблем життєво важливого плану (економічне виживання); по-третє, руйнування методологічного та практичного підґрунтя теоретичних досліджень правового виховання; по-четверте, відсутність правового забезпечення й механізму реалізації правовиховної діяльності; по-п'яте, недоліки професійної освіти тощо [7, с. 12].

Професор В.С. Сідак пропонує власний перелік проблем реалізації правового виховання молоді. По-перше, він відзначає «загальносуспільні фактори». У сучасних умовах значною мірою похитнулися традиційні для українського суспільства норми моралі. Якщо раніше авторитет батьків, школи, держави загалом уважався досить значним, то нині все більшого впливу набувають ЗМІ, стихійні фактори. Недостатня соціальна захищеність більшості населення, несприятливі побутові умови, матеріальні труднощі спонукають молодь шукати способи вирішення соціальних проблем через асоціальну поведінку. Нестійкість суспільства загалом, недосконалість законодавчої бази також зумовлюють ускладнення процесу правового виховання молоді.

По-друге, суттєвою перешкодою для правового виховання молоді є те, що в суспільній свідомості на сьогодні часто з'являються хибні уявлення стосовно правових норм. Превалює думка про загальну корумпованість правоохоронної системи, подвійну мораль на всіх ланках суспільного життя. ЗМІ пропагують думку стосовно правової безвідповідальності можновладних осіб, можливість вирішення будь-яких проблем фінансовим шляхом. Начебто об'єктивно відображаючи дійсність, ЗМІ свідомо чи несвідомо фанатично ідеалізують і романтизують злочинний світ, сприяють криміналізації суспільства. Усе це знижує ефект правового виховання молоді, відштовхує її від пізнання правових явищ.

По-третє, певною проблемою є склад педагогів, котрі здатні забезпечувати якісну правову підготовку. Більшість кваліфікованих фахівців у галузі права надають перевагу практичній консультативній роботі у сфері бізнесу, тоді як у навчальних закладах (особливо в школі) спостерігається нестача відповідних фахівців [8, с. 211].

На нашу думку, не можна розглядати проблеми правового виховання молоді у відриві від загальних проблем сучасної держави й суспільства. Тому основною проблемою правового виховання молоді в сучасній Україні можна назвати різноманіття конкуруючих цінностей та ідей, відсутність інтегративної загальнонаціональної ідеології й наростання на фоні загострення соціально-економічної та соціально-політичної кризи в країні песимістичних настроїв у молодіжному середовищі, соціальної апатії й байдужості. Це створює передумови для поширення серед молоді нігілізму, девіантних форм поведінки (алкоголізм, наркоманія), егоїстичних прагнень, що аж ніяк не сприяє процесу правового виховання. Тим більше, що в сучасних умовах спостерігається спад виробництва та пов'язане з ним зростання безробіття, занепад моралі, недоступно високі ціни багатьох форм молодіжного дозвілля, скорочення кількості спортивних клубів, шкіл, гуртків, молодіжних таборів, майже відверта пропаганда жорстокості й насильства, розвал системи державних і громадських інститутів, що займаються правовиховною роботою серед молоді.

Сама ідея правового виховання молоді через указані обставини втрачає свою методологічну базу й фактично перестає бути діяльністю, що піддається правовому регулюванню. Через це виникає розрив між теоретичною та практичною формою реалізації правового виховання молоді, що, у свою чергу, загрожує зведенням правовиховної діяльності на рівень декларативних актів.

Також проблеми правового виховання молоді взаємопов'язані з іншими видами виховання молоді, зокрема з громадським і патріотичним вихованням. Так, на думку С.Ю. Наумова й Н.Я. Чернишкіної, на сьогодні втрачено багато традицій, у тому числі громадянських і патріотичних, багато в чому перервався зв'язок поколінь. Відбулася переоцінка цінностей, девальвація традицій унаслідок недооцінювання утвердження в суспільстві принципів моральності й патріотизму. Система громадського й насамперед патріотичного виховання, яка існувала за радянських часів, була зруйнована. Це, на думку дослідників, призвело до того, що у свідомість молоді почали проникати безідейність, егоцентризм, цинізм, агресивність, моральний релятивізм [9, с. 18–19].

До аналогічних висновків доходить і О.І. Гевко, який, зокрема, зазначає, що загальний стан національної самосвідомості молоді «не можна вважати задовільним, оскільки 94% опитаних хоча й вважають себе національно свідомими, але більшість з них (57 %) не переймаються проблемами розвитку національної культури та не докладають особливих зусиль для зміцнення та утвердження своєї держави серед світового співтовариства. Лише 36% опитаних можна назвати дійсно національно свідомими, які хочуть брати участь у розвитку, зміцненні та утвердженні Української держави» [10, с. 10–11].

Природно, що зазначені проблеми інших видів правового виховання прямо або опосередковано впливають на процес правового виховання молоді.

Висновки. Отже, найбільш загальними проблемами правового виховання молоді в Україні можна назвати такі:

– відсутність або складність доступу молоді до правової інформації. Так, на питання «Як Ви оцінюєте власний рівень правових знань?» більшість респондентів обрала відповідь «середній» (68,8%), лише 11,5% оцінили свій рівень правових знань як «високий», а 19,7% визнали його «низьким». Водночас більшість опитуваних молодих людей (84,4%) відповіли, що вони бажають підвищити власний рівень правових знань. Крім того, 36,6% проанкетованих підтримують ідею введення додаткового предмета правового спрямування в усіх навчальних закладах без винятку, а ще 42,2% вважають необхідним уведення такого предмета лише в окремих навчальних закладах, у яких є така необхідність;

– укріплення у свідомості молоді переважно позитивістських уявлень про право. Так, на питання про сутність права 47,5% обрала варіант «система загальнообов'язкових правил поведінки», тоді як варіанти «уявлення людей про ідеали справедливості та сво-

боди» й «упорядкована взаємодія соціальних суб'єктів» набрали значно менше – 29,5% і 23%, відповідно;

– недостатня кількість і якість педагогічних кадрів, задіяних у процесі правової освіти. Так, у жовтні 2012 р. нами за підтримки Департаменту освіти і науки, молоді та спорту Запорізької міської ради було проведено анкетування вчителів навчальних закладів м. Запоріжжя, які викладають правознавство. У його результаті було виявлено, що більшість із них (понад 90%) не мають юридичної освіти (майже всі мають вищу історичну освіту);

– небажання самих молодих громадян до правового самовиховання (відсутність мотивації, відсутність переконання в необхідності). Серед усіх форм правового виховання молоді людини, які брали участь в анкетуванні, найменше «довіряють» саме правовому самовихованню (16,8% опитаних), уважаючи інші форми правового виховання «більш ефективними» (правове навчання – 32,7%; правова пропаганда засобами масової інформації – 24,5%; усна правова пропаганда – лекції, бесіди, консультації – 26%);

– «перекручування» правової інформації ЗМІ, неправильне її тлумачення під час правової пропаганди. Водночас саме ЗМІ більшість із опитаних молодих людей (63,1%) вважає «основним джерелом правової інформації», а тому недооцінювати важливість об'єктивності й неупередженості правової інформації у ЗМІ, на нашу думку, не можна;

– відсутність єдиних програм правового виховання різних груп молоді (учнівської, студентської, працюючої тощо).

Список використаних джерел:

1. Лук'яненко О.В. Правова освіта молоді: гірка реальність української сучасності / О.В. Лук'яненко // Правозахисний рух: історія та сучасність : матеріали студ. наук.-практ. конф. – Полтава : Друкарня, 2008. – С. 100–105.
2. Кутиркін А.А. Перспективи розвитку правового виховання населення України / А.А. Кутиркін // Вісник Черкаського університету. Серія «Суспільні науки». – 2008. – Вип. 5. – С. 113–115.
3. Смолова Т.Ю. Правосознание несовершеннолетних: теоретико-правовой аспект : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Т.Ю. Смолова. – Саратов, 2006. – 214 с.
4. Дьоміна О.С. Формування правової культури студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.С. Дьоміна. – К., 2007. – 17 с.
5. Бачинський Т. До питання про стан правової культури школярів-старшокласників та шляхи її поліпшення / Т. Бачинський // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2011. – Вип. 52. – С. 3–9.
6. Сандул Я.В. Соотношение объективных и субъективных факторов правового воспитания студенчества / Я.В. Сандул // Знание. Понимание. Умение. – 2010. – № 2. – С. 252–256.
7. Крыгина И.А. Правовая культура, правовое воспитание и управление правосознательным процессом в современном российском обществе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / И.А. Крыгина. – Ростов н/Д, 2000. – 20 с.
8. Сідак В.С. Психолого-педагогічні засади правового виховання молоді та формування її громадянської спрямованості в сучасних умовах / В.С. Сідак // Правничий вісник Університету «КРОК». – 2009. – № 4. – С. 208–214.
9. Наумов С.Ю. Гражданское и патриотическое воспитание молодежи : [учебное пособие] / С.Ю. Наумов, Н.Я. Чернышкина. – Саратов : Поволжская академия государственной службы им. П.А. Столыпина, 2007. – 172 с.
10. Гевко О.І. Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративного ужиткового мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О.І. Гевко. – К., 2003. – 20 с.

